

ДЕІНДУСТРІАЛІЗАЦІЯ ТА СЕРВІСИФІКАЦІЯ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.

DEINDUSTRIALIZATION AND SERVICIFICATION OF THE GLOBAL ECONOMY.

ДЕІНДУСТРІАЛІЗАЦІЯ И СЕРВІСИФИКАЦІЯ ГЛОБАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Анотація. *Послуги відіграють все більшу роль у світовій економіці. За останні кілька десятиліть частка послуг у виробництво, зайнятість та торгівлю з доданою вартістю швидко зростає. Діджиталізація економіки створює нові способи надання послуг. Стаття аналізує протиріччя та єдність процесів деіндустріалізації та сервісифікації виробництва у світовій економіці. Аналіз вказує на необхідність подальшої дерегуляції, лібералізації та диверсифікації сфери послуг, а також більш широкого визнання важливості послуг для стимулювання виробництва, а також конкурентоспроможності.*

Ключові слова: *деіндустріалізація, сервісифікація, послуги, міжнародна торгівлі, глобальні виробничі мережи, лібералізація.*

Annotation. *Services are playing an increasingly important role in the global economy. Over the last few decades, the sector's contribution to output, employment, and value-added trade has grown quite dramatically. The rise of the digital economy has created new ways for services to contribute to production. This paper aims to tackle some of these issues by focusing on the deindustrialization and servicification of manufacturing in global economy. The analysis suggests a need for further deregulation, liberalization, and diversification of the service sector along with greater policy recognition of the importance of services for spurring manufacturing as well as overall competitiveness.*

Key words: *deindustrialization, servicification, services, international trade, global production networks, liberalization.*

¹ д.е.н, професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Аннотация. *Услуги играют все большую роль в мировой экономике. За последние несколько десятилетий доля услуг в производство, занятость и торговлю с добавленной стоимостью стремительно увеличивается. Диджитализация экономики создает новые способы предоставления услуг. Статья анализирует противоречия и единство процессов деиндустриализации и сервисификации производства в мировой экономике. Анализ указывает на необходимость дальнейшей дерегуляции, либерализации и диверсификации сферы услуг, а также более широкого признания роли услуг для стимулирования производства, а также конкурентоспособности.*

Ключевые слова: *деиндустриализация, сервисификация, услуги, международная торговли, глобальные производственные сети, либерализация.*

З часів промислової революції, виробництво стало ключовим фактором швидкого економічного зростання. Такі країни, як Німеччина, США і Японія які наздогнали і в кінцевому рахунку перевершили Великобританію, розвивалися, нарощуючи свої промислові галузі. Після Другої світової війни, були дві хвилі швидкого економічної конвергенції: одна на європейських теренах в 1950-х і 1960-х роках, а інша в Східній Азії з 1960 року.

Обидві хвилі економічного зростання розвивалися на основі промислового виробництва. Китай, який виник як зразок такої стратегії зростання з 1970 року, пройшов цей шлях по добре протоптаній стежці. Але виробництво сьогодні є набагато більш капітало- та наукомістким, із значно зменшеним потенціалом для поглинання великої кількості робочої сили.

Зростання доходу на душу населення є першою та основною причиною деіндустріалізації. Фактично, зростання рівня доходу в країні зростає призводить до зменшення частки промислового виробництва у ВВП, а значення сфери послуг збільшується. До причин деіндустріалізації також необхідно віднести і Голландську хворобу. Особливо це актуально в контексті аналізу економічного розвитку країн, що розвиваються. Коли країни стають багатими на сировинні ресурси, наприклад, через виявлення певних корисних копалин, процес деіндустріалізації прискорюється. Це відбувається через те, що видобувна промисловість починає розвиватися швидше, а інші підгалузі сектору потрохи занепадають. У цьому контексті Голландська хвороба повинна розглядатися як додаткове джерело деіндустріалізації. М. Палма доводить, що

прискорена чи "надлишкова" деіндустріалізація може мати місце не лише у випадку виникнення Голландської хвороби, але й тоді, коли країна досягла високих рівнів експорту фінансових і туристичних послуг. На додачу, він показує, що деіндустріалізація також може виникати через зміни політики регулювання, особливо в сфері торгівлі. Цьому також сприяє фінансова лібералізація у країнах з середнім рівнем доходу [11].

Окрім зазначених причин, в економічній літературі досліджуються й інші специфічні джерела деіндустріалізації, наприклад, збільшення імпорту промислових товарів, швидше зростання продуктивності праці у промисловості, в порівнянні з іншими галузями економіки та міжгалузевий аутсорсинг (ситуація за якої діяльність, яка раніше виконувалася у промисловості, тепер виконується у сфері послуг).

Активно досліджується роль міжнародної торгівлі в процесі деіндустріалізації, зокрема збільшення імпорту промислових товарів в країну. Д. Кучера та В. Мілберг (2003), С. Саєгер (1997), Е. Вуд (1995) and Р. Роуторн та Р. Рамасвомі (1997) сходяться до єдиного висновку, що завдяки посиленню торговельних операцій промисловими товарами між розвинутими країнами та економіками, що розвиваються відбувається скорочення частки промисловості у загальній зайнятості населення розвинутих країн на 20-30%. [4,13,16]

Процес деіндустріалізація, який спостерігається сьогодні є, більшою мірою, результатом відокремлення послуг від промисловості, тобто сервісифікацією. Сервісифікація виробничого процесу означає зростання пропозиції послуг, які пропонуються виробничими компаніями та являються витратами для виробництва кінцевих власних товарів або які постачаються разом із такими товарами. Спектр відповідних послуг є дуже широким, починаючи з післяпродажних та транспортних послуг і закінчуючи науковими, інформаційними або професійними послугами. Деякі науковці стверджують, що витрати на послуги становлять 37% вартості експорту виробництва, але ця частка зростає до 53% при додаванні послуг, що постачаються в межах самої компанії. У цьому контексті загальний внесок послуг оцінюється майже у дві третини загального експорту [7].

Зростання значущості послуг на сучасному етапі економічного розвитку світового господарства, може бути пояснена процесом виходу виробництва послуг за кордони національних і регіональних ринків. У глобальній економіці відбувається переорієнтація до географічної та функціональної інтеграції виробництва, розподілу та споживання шляхом створення комплексних мереж, які включають у себе потоки сировинних товарів, комплектуючих і готової продукції, інформації, що, у свою чергу, збільшує роль послуг в управлінні товарними потоками. Відбувається становлення нових інституцій, які безпосередньо не беруть участь у функціонуванні виробництва і роздрібної торгівлі, але в основному беруть на себе відповідальність за управління мережею потоків. Отже, сучасна глобальна економічна система характеризується зростаючим рівнем інтегрованих послуг, фінансів, потоків товарів і виробництва.

Сектор послуг сьогодні відіграє важливу роль як в окремих країнах, так і в світовому торговельному просторі, і ця роль у подальшому посилюватиметься. Оцінка важливості сектору послуг у національних економіках, а також загальні масштаби торгівлі послугами донедавна були недооцінені. Значення ринку послуг за останні десятиліття суттєво зросло – як у внутрішній економіці, так і у світовій. Емпіричні дослідження, проведені ОЕСР, Світовим банком (СБ) і академічним співтовариством, демонструють, що послуги роблять більш значний внесок в економічне зростання, ніж інші сектори економіки. Частка послуг у світовому ВВП перевищує 50%; послуги створюють більше 60% робочих місць у всьому світі, на сектор послуг припадає 2/3 притоку глобального обсягу ПІІ. Щорічні темпи зростання міжнародної торгівлі послугами перевищують темпи зростання зовнішньої торгівлі товарами приблизно на 2,4—2,8 %. [17,19].

Сьогодні ринкові послуги стали головною рушійною силою економіки та основним фактором зростання продуктивності, особливо в умовах підвищення ролі інформаційних та комунікаційно-технологічних послуг. Послуги також є головним джерелом створення робочих місць.

Чим більш динамічним і конкурентоспроможним стає сектор послуг, тим більше генерується створення нових робочих місць і тим вище темпи зростання ВВП країн. Починаючи з середини 90-х років минулого століття зайнятість у виробничому секторі здебільшого розвинених і багатьох країн, що розвиваються стабільно знижувалася, а нові робочі місця створювалися в основному в сфері послуг [1]. На глобальному рівні послуги вже становлять майже половину загальної кількості зайнятих у 2018 р.. Згідно прогнозам Міжнародної організації праці, така тенденція продовжитиме посилюватися [18, с. 14]. В результаті таких трендів, сфера послуг розглядається національними урядами як основа економічного зростання та збільшення зайнятості.

Експорт послуг виступає значним, а іноді й основним джерелом доходів для великої кількості розвинутих країн і країн, що розвиваються. При тому, що частка послуг у міжнародній торгівлі тримається на рівні 23%, у деяких розвинутих країнах цей показник досягає 20-25% [19]. У країнах ОЕСР збільшення зайнятості значною мірою відбувається завдяки послугам, зокрема діловим, на частку яких припадає більше половини приросту зайнятості у більшості країн та часто компенсує зменшення зайнятості у промисловому секторі [9].

Ефективне надання послуг не тільки вигідно споживачам, а й сприяє підвищенню загальних економічних показників. Добре регульований фінансовий сектор – запорука діяльного перетворення накопичень в інвестиції; завдяки цьому ресурси надходять у той сектор, де вони можуть принести максимальний прибуток, і ризики в економіці розподіляються оптимальніше. Збільшення ефективності сектора телекомунікацій підвищує прибутковість усієї економіки, оскільки цей сектор є найважливішим проміжним ресурсом. Він необхідний, крім іншого, для розповсюдження і розширення доступу до знань: поширення Інтернету і високий динамізм національних економік по всьому світові є красномовним підтвердженням значущості послуг телекомунікацій. У свою чергу транспортні послуги сприяють ефективному

розподілу товарів усередині країни, але вони також важливі як засіб, що забезпечує можливість участі країни у світовій торгівлі.

Сьогодні у сфері послуг створюється більше нових висококваліфікованих робочих місць в порівнянні з обробною промисловістю. У США, наприклад, на частку таких професій припадає 30% нових робочих місць, в той час як в обробній промисловості - тільки 12% [1]. Аналіз внутрішньої структури сектора послуг розвинутих країн показує, що активніше розвиваються не традиційні галузі типу готельного й ресторанного бізнесу, а такі, як фінансові послуги, професійне навчання, дизайн, освіта, охорона здоров'я, соціальне забезпечення. В основі експансії наукомістких ділових послуг, як і фінансових та страхових, лежить їх висока ефективність, зумовлена вузькою спеціалізацією, використанням ресурсів високої якості — наукових, інвестиційних, трудових, роботою в інноваційному режимі, а також зростаючим попитом з боку виробництва. Розвинуті галузі ділових і професійних послуг, які виконують функції накопичення і поширення наукового знання, інновацій, передового досвіду, є неодмінним атрибутом постіндустріальної економіки.

Слід зазначити, що інституційний розвиток особливо важливий для сектора послуг, оскільки послуги відіграють найактивнішу роль у процесі фрагментації виробничого процесу. Дедалі більш поширеним стає розрив виробничого ланцюжка, коли він розчленовується по окремих країнах, тоді як інформаційно-технологічне забезпечення цього процесу концентрується у країні базування. В цьому випадку внутрішньокорпоративне передання інформації, технології, фінансових ресурсів виступає у формі міждержавного продажу послуг. Ступінь доступності високоякісних послуг впливає на темпи зростання у всіх інших секторах економіки, оскільки кожне підприємство або компанія в тій чи іншій мірі використовує такі послуги в своїй діяльності.

Поліпшення продуктивності послуг також має прямий вплив на міжнародну конкурентоспроможність виробничих фірм. Ці фірми є замовниками послуг і тому якість і ціна відповідно необхідних послуг має велике значення. Зростання важливості виробництва послуг у національних економіках відображає економіку масштабу і спеціалізацію країни. У процесі

становлення і розвитку компаній дедалі необхіднішими стають питання координації та організації основних бізнес-структур. Ця додаткова діяльність частково передається до виконання зовнішнім постачальникам послуг (аутсорсинг). Тому виробничі послуги як диференційовані витрати відіграють важливу роль у координації виробничого процесу диференційованих товарів та реалізації ефекту масштабу. Поєднання організаційних нововведень і розширених логістичних послуг стимулює зростання продуктивності, що у свою чергу істотно впливає на економічне зростання, збільшуючи ефективність виробництва в усіх секторах економіки.

Послуги поєднують попит та пропозицію будь-якої економічної діяльності на організованому ринку. Наприклад, посередницькі послуги відкривають ринки щоразу, коли індивідуальні економічні одиниці не знаходять те, що бажають придбати. Посередницькі послуги не тільки виявляють потреби економічних одиниць, але також об'єднують їх, що приводить до збільшення транзакцій в економіці.

Індустрія сектора послуг характеризується значним зростанням продуктивності, особливо це відбувається у сфері бізнесових, фінансових, транспортних і телекомунікаційних послуг. Зростання значення ринкових послуг у збільшенні продуктивності пов'язане як з зростанням їх частки у загальній доданій вартості, так і зі значним підвищенням продуктивності послуг [6].

Розвиток технологій, особливо створення комп'ютеризованих інформаційних систем оброблення даних, телекомунікацій, вдосконалення технологій транспортних засобів, глобальне поширення Інтернету, комерціалізація послуг – як на внутрішньому, так і на світовому ринку – все це призвело до виникнення нових видів послуг. Технології не лише сприяють створенню нових послуг або їх удосконаленню. Вони здатні також значно змінити характер таких видів діяльності, як надання інформації, прийом замовлень, процедура оплати послуг; підвищується можливість фірм формувати і підтримувати більш узгоджені стандарти обслуговування; нові технології дозволяють створювати централізовані відділи з обслуговування

споживачів; замінювати персонал автоматами, що виконують рутинні операції. Статистика СОТ підтверджує значне зростання торгівлі послугами, які об'єднані в категорію «Інші комерційні послуги». Частка традиційних послуг у структурі світової торгівлі, а саме туризму і транспорту, в останні десятиліття скорочується, і структура міжнародної торгівлі послугами характеризується зростанням нових видів економічної діяльності. Найбільший внесок у зростання міжнародної торгівлі послугами було зроблено наукомісткими бізнес-послугами, такими як телекомунікації, послуги в галузі комп'ютерних технологій, інноваційні, фінансові, юридичні послуги, послуги з бухгалтерського обліку та консультативного управління, інженерії та інші технічні та професійні послуги, послуги з реклами і досліджень ринку, медіа-послуги, послуги в сфері енергетики та екології [19].

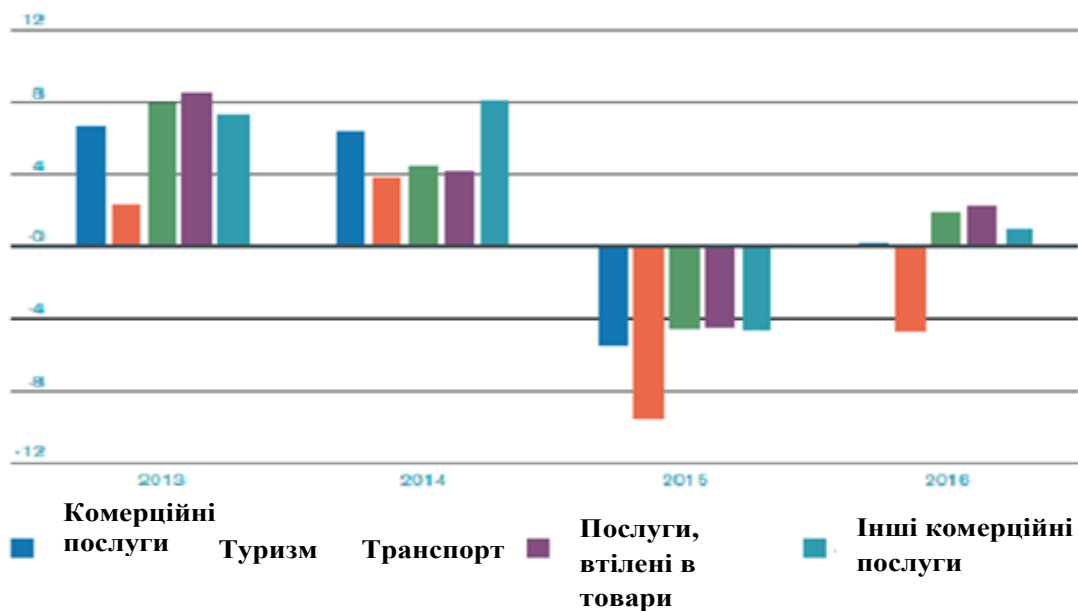

Рис. 2. Зростання експорту комерційних послуг за категоріями, 2013–2016 рр. (річна зміна, %)

Джерело: складено автором за даними [19]

Глобальна фрагментація виробництва, поява регіональних і глобальних ланцюгів доданої вартості, докорінно змінили глобальний економічний ландшафт і посилили важливість конкурентоспроможних і ефективних послуг, які необхідні для отримання прибутків від інтеграції в ланцюги доданої вартості. «...раніше успішна індустріалізація відбувалася за рахунок

внутрішнього розвитку галузей промисловості, а в даний час країнам, що розвиваються необхідно зосередитися на спеціалізації конкретного виду діяльності в межах виробничого ланцюга, якій охоплює сільське господарство, виробництво та послуги» [10,с.18].

Послуги відіграють одну з вирішальних ролей у становленні та розвитку глобальних виробничих мереж (ГВМ). Міжнародна фрагментація виробництва була частково обумовлена змінами в галузі транспорту, логістики та послуг у сфері інформаційно-комунікаційних технологій. Зокрема, зниження витрат на виробництво послуг та їх удосконалення дозволяють компаніям управляти виробничими процесами, які географічно розділені. Послуги забезпечують «зв'язок» або сполучення в кожній ланці ланцюга створення доданої вартості (наприклад, транспорт, телекомунікації, логістика, розподіл, маркетинг, дизайн, дослідження і розробки та ін.). Окрім своєї ролі сполучної ланки між різними етапами ланцюгів створення вартості, послуги часто є важливим фактором у безпосередньому процесі виробництва. У країнах, які мають високу частку послуг у ВВП, виробники і постачальники продукції не можуть функціонувати без проміжних послуг. Крім того, розвиток таких послуг як телекомунікаційні та ІТ-послуги призвів до сегментації ланцюгів поставок у виробничі одиниці, які, у свою чергу, можуть бути географічно розосереджені в різних країнах і континентах.

За останнє десятиріччя розвиток сфери послуг в країнах, що розвиваються продемонстрували «абсолютну конвергенцію» з зростанням продуктивності наряду з промисловістю. Тобто, країни, які знаходилися на периферії глобальних показниках продуктивності праці, продемонстрували зростання продуктивності в сфері послуг. Як зазначає ОЕСР, послуги сприяють трансакціям в просторі (транспорт, телекомунікації) і часу (фінансові), таким чином маючи системного значення для економічного розвитку країн. Послуги є ключовими детермінантами в продуктивності факторів виробництва, капіталу і робочої сили і, як наприклад, мають життєво важливе значення для функціонування вітчизняних, регіональних та міжнародних ланцюгів створення вартості, які визначають сучасну природу виробництва [3]. Оцінки

показують, що майже половина глобальної доданої вартості припадає на сектор послуг, а в таких країнах, як Люксембург, Велика Британія, США частка послуг в ВВП країн досягає до 80%. [8].

Головна відмінність між торгівлею послугами і торгівлею товарами щодо їх впливу на економічне зростання походить від двох особливостей лібералізації послуг: імпорт послуг має вироблятися локально, а лібералізація приводить до посилення конкуренції, як внутрішньої, так і зовнішньої. Інтенсифікація участі іноземних факторів виробництва та жорстка конкуренція вимагають підвищеної ділової активності, а звідси й ширший простір для генерації спеціальних стимулювальних ефектів зростання. Насправді, якщо зовнішні фактори просто заміщують внутрішні фактори виробництва і сектор не зростає, тобто ступінь конкуренції залишається незмінним, то позитивний вплив на економічне зростання за рахунок ефекту масштабу не матиме місця. Навпаки, досягнення більшого ефекту масштабу шляхом усунення внутрішніх вхідних бар'єрів та залучення внутрішніх ресурсів з інших секторів економіки було б достатньо для генерування інтенсивного ендегенного зростання.

Та навіть за відсутності ефекту масштабу й ознак ендегенного внутрішнього зростання в секторі послуг імпорт іноземних факторів виробництва, який є рисою лібералізації сектора послуг, все ще може давати позитивний ефект. Адже іноземні фактори виробництва зазвичай ведуть за собою джерело ендегенного зростання, а саме технологію. Чим більший обсяг трансферу технології (втілений у вигляді ПІІ або ні) супроводжуватиме лібералізацію послуг, тим сильнішим буде ефект зростання.

Оцінки вигід від усунення бар'єрів у торгівлі послугами різняться по окремих країнах. Цей показник варіює від менше 1% до понад 50% обсягу ВВП, на нього впливають як початкові рівні захисту, так і планована величина зниження бар'єрів. Згідно з моделями, що імітують процеси лібералізації міжнародної торгівлі послугами, в абсолютному вираженні найбільше виграють розвинуті країни – результат, що не викликає здивування, якщо враховувати

відносні масштаби економік цих країн. Країни, що розвиваються, проводячи лібералізацію цієї галузі, також отримують значний приріст ВВП.

Реформа політики в секторах послуг впливає не тільки на загальноекономічну активність, а й на структуру економіки. Навіть у крайньому разі, коли країни не мають порівняльних переваг у виробництві послуг, вони все-таки можуть отримати вигоду від торгівлі послугами, оскільки вона дає їм змогу концентруватися на товарах, у виробництві яких у них є яка-небудь порівняльна перевага в міжнародній торгівлі (сільське господарство, добувна промисловість та деякі виробництва обробної промисловості). При цьому темпи лібералізації торгівлі послугами в країнах, що розвиваються, мають відповідати темпам лібералізації торгівлі в цих секторах в країнах – торговельних партнерах з метою спеціалізації виробництва. Ця вимога є ще більш настійливою у випадку експорту послуг, оскільки послуги відіграють важливу роль як проміжне виробниче споживання для інших секторів економіки.

Деякі галузі послуг, безперечно, здатні генерувати зростання економіки в цілому. Бар'єри, що перешкоджають входу на ринок в деяких секторах послуг, від телекомунікацій до професійних послуг, установлюють і підтримують для запобігання входу не тільки постачальників з-за кордону, але і нових внутрішніх суб'єктів. Повна лібералізація, таким чином, підсилює конкуренцію, до якої залучаються як місцеві, так і зарубіжні постачальники послуг. Розширення участі в наданні послуг зарубіжних постачальників, а також зростання конкуренції в цілому приводять до зростання економічної активності, а отже, й активнішої генерації спеціальних ефектів, що підсилюють зростання. Навіть за відсутності ефекту масштабу імпорту зарубіжних факторів, що є характерним для лібералізації сектора послуг, уже сам по собі становить позитивне явище, оскільки найчастіше супроводжується приходом нових технологій. Якщо лібералізація надання послуг викликає активізацію трансферу технологій – або у формі прямих інвестицій з-за кордону, або незалежно від них – ефект зростання виявиться ще сильнішим.

Тенденції розвитку сфери послуг за останні десятиліття підтверджує і те, що послуги є більш інноваційними, ніж вважалося раніше; у деяких сферах економіки за інноваційністю вони перевищують промислове виробництво. Фактично наукомісткі ділові послуги відіграють дедалі активнішу роль в економіці, що базується на наукових знаннях.

Зростання інновацій в індустрії послуг є головною запорукою покращення конкурентоздатності країн на світових ринках. Підприємства сфери послуг використовують нововведення з багатьох тих самих причин, що й промислові компанії: збільшення частки на ринку, покращення якості та розширення асортименту послуг. Звичайно, інновації у секторі послуг відрізняються від інновацій у промисловості. Деякі дослідники характеризують процес інновацій у секторі послуг як "зворотний цикл продукту", в якому компанія спочатку приймає нову технологію з метою збільшення ефективності вже налагодженого процесу, потім удосконалений процес приводить до значного покращення якості наданих послуг; врешті-решт нова технологія створює основу для зовсім нової послуги, зазвичай в іншій сфері [14].

Таким чином, те, що раніше називалося "невидимим" елементом економічної системи, зараз набуває вирішального значення, і саме ці сегменти національної та світової економіки розвиваються найбільш динамічно. В останні 10–15 років за темпами свого розвитку сфера послуг принаймні вдвічі перевищує суто матеріальне виробництво – як в національному, так і в міжнародному масштабі. Сервісна індустрія акумулює 3/4 зростання сукупної продуктивності праці за останні 20 років. Отже, формується так званий третинний сектор економіки, на відміну від попередніх епох, коли провідними були первинний і вторинний сектори. Нині домінуючі позиції у провідних країнах займає саме цей сектор, формується сервісна економіка, і, звичайно ж, це відбивається на всіх формах МEB. Очікується, що послуги, які наразі становлять близько 65 % світового ВВП, становлять приблизно три чверті світового зростання протягом найближчого десятиліття.

Література

1. Міжнародна організація праці. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.ilo.org/global/lang-en/index.htm>.
2. Світовий Банк. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://data.worldbank.org/indicator/NV.SRV.TETC.ZS>.
3. Khanna A., Papadavid P., Tyson J., Willem te Velde. D. The Role of Service in Economic Transformation-with an Application to Kenya. Overseas Development Institute. 2016. 67 p. URL: http://set.odi.org/wp-content/uploads/2016/02/The-Role-of-Services-in-EconomicTransformation_Kenya.pdf.
4. Kucera D., Millberg W. Deindustrialization and changes in manufacturing trade: factor content calculations for 1978-1995. *Review of World Economics*, 2003. Vol.139, Issue 4, P.601-624.
5. Kuusisto J. Insights into Services and Innovation in the Knowledge Intensive Economy. *Technology Review*. 2003, Vol. 134. 62`p.
6. Maroto-Sánchez A. Productivity in the services sector: Conventional and current explanations. *The Service Industries Journal*. 2012. Vol. 32, Issue 5. P. 719-746.
7. Miroudot S., Cadestin C. Services In Global Value Chains: From Inputs to Value-Creating Activities", OECD Trade Policy Papers, 2017. No. 197, OECD Publishing, Paris. 59 p.
8. OECD and WTO. n.d. TiVA Database. URL: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/miwi_e/measuring_trade
9. OECD. Labour productivity of business Sector Seviles in OECD. Compendium of Productivity Indicators. OECD Publication, Paris, 2019. 94 p.
10. OECD. Participation of Developing Countries in Global Value Chains: Implications for Trade and Trade-Related Policies. OECD Publication, Paris, 2015. 21 p.
11. Palma J. Four sources of “Deindustrialisation” and a new concept of the “Dutch disease”. In J. A. Ocampo (Ed.), *Beyond reforms: Structural dynamic and macroeconomic vulnerability* (pp. 71–116). Palo Alto, CA and Washington, DC: Stanford University Press and World Bank. 2005.
12. Rodrik D. Unconditional Convergence in Manufacturing. *Quarterly Journal of Economic.*, 2013. Vol. 128, Issue 1. P. 165–204.
13. Saeger S. Globalization and deindustrialization: myth and reality in the OECD. *Review of World Economics*. 1997. Vol. 133, P.579–608.
14. Services, Experiences and Innovation. Ed. by Scupola A. Fuglsang L. Roskilde University, Denmark, 2018, 360 p.
15. UNCTAD. Exploiting the Potential of Trade in Services for Development. New York and Geneva: UNCTAD. 2014. 31p.
16. Wood, A. (1995). How Trade Hurt Unskilled Workers. *The Journal of Economic Perspectives*, 1995. Vol.9, Issue 3, P. 57-80.

17. World Bank. World Development Indicators. URL:
<https://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators>.
18. World Employment and Social Outlook: Trends 2019. International Labour Office. Geneva: ILO, 2019. 121 p. URL:
https://www.ilo.org/global/research/global-reports/weso/2019/WCMS_670542/lang--en/index.htm.
19. WTO. Annual Report 2018. URL: <https://www.wto.org>.